

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. н. Камелия Николова

За представените научни трудове в конкурса за заемане на академичната длъжност ПРОФЕСОР по Кинознание, киноизкуство и телевизия (история на българското кино и кинокултура), професионално направление 8.4. Театрално и филмово изкуство, обявен от Института за изследване на изкуствата, Българска академия на науките, за нуждите на сектор „Екранни изкуства“, в „Държавен вестник“, бр. 47/ 04.06.2024 г., с единствен кандидат: **доц. д.н. АЛЕКСАНДЪР ДОНЕВ**

В конкурса доц. д.н. Александър Донев участва с научно-изследователския труд „Златан Дудов. Правият път към киното. От Цариброд през София до Берлин“, издаден като монография (Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2023) и със седем студии и статии, подготвени за ключови научни конференции и форуми и публикувани в сборниците от тях или в други престижни издания.

Във всички представени текстове Александър Донев ярко заявява своя интерес към историята на българското кино и особено към малко изследваните или въобще неизследваните зони, посоки и личности в нея. Отчетлив белег на неговите проучвания е и стремежът му да постави под съмнение съществуващи клиширани разкази и категоризации и да потърси скритите зад тях същински факти и развития. Едновременно с това, благодарение на богатата си ерудиция и знания в съседни на киното области като театъра, другите изкуства и историята, той поставя разглеждания обект в много по-широк исторически и културен контекст. Особено убедителна проява на посочените характеристики на изследователската стратегия на Александър Донев е книгата му за Златан Дудов (1903-1963).

Още решението да подготви едно детайлно и обективно биографично проучване на живота и професионалния път на толкова значимия, но в действителност малко познат и почти забравен германски кинорежисьор от български произход, изиграл важна роля в историята на немското и европейското кино между двете световни войни и наложил се като основна фигура във филмопроизводството на ГДР до началото на 60-те години на

миналия век, непременно бих открила като един от безспорните приноси на предложения изследователски труд.

Александър Донеv си поставя трудната задача не само да проучи, допълни и актуализира съществуващите три основни биографични книги за Златан Дудов, а да започне своето изследване от самото начало като се опита да издири съвместно и с респектираща последователност всички съхранени данни и материали за него. Трите биографии са „Златан Дудов“ на източногерманския кинокритик и историк Херман Херлингхаус, изградена върху разговори на автора с режисьора и издадена през 1965 г. след неочакваната смърт на последния две години преди това при автомобилна катастрофа, публикацията „Златан Дудов (1903-1963)“ на френския изследовател Ив Обри от 1970 г. и „Златан Дудов. Творчески портрет“ на българския кинокритик Александър Грозев, появила се през 1972 г. Както доц. Донеv посочва, споменатите кратки биографични текстове не се отличават много един от друг и в действителност последните два от тях почти изцяло възпроизвеждат данните от книгата на Херлингхаус. В духа на наложената идеологическа доктрина в Източна Европа и, съответно, в България и Източна Германия (ГДР) след Втората световна война основната цел на трите биографии е да очертаят профила на Златан Дудов като последователен и целенасочен антифашист и комунист, изградил се през 20-те и 30-те години на ХХ в. и закономерно превърнал се в един от създателите на източногерманското кино на социалистическия реализъм от края на 40-те до началото на 60-те.

Да изостави това утвърдило се във времето клише за Златан Дудов като го замени с представяне на цялостния, изпълнен със житейски и исторически превратности и отдаден на киното живот на режисьора е една от двете основни цели, които си поставя монографията на Александър Донеv. Другата е не по-малко важна и се изразява в желанието да бъде преодоляна дългогодишната творческа несправедливост, свързана с най-значимото произведение на Златан Дудов (както в собствената му професионална биография, така и в историята на германското и европейското кино) – филма „Куле Вампе“ („Празни стомаси“): или на кого принадлежи светът“ („Kuhle Wampe oder: Wem gehört die Welt?“), създаден през 1931 г. В историята на европейското кино филмът е приет за първа проява и родоначалник на политическото кино, проповядващо комунистически идеи извън целенасочено пропагандното

филмопроизводство на тогавашния Съветски съюз. Новаторското като тема и като киноезик произведение „в 99% от случаите“, както казва Александър Донеv, е приписвано на Бертолт Брехт, който в действителност е само един от тримата автори на сценария и е поканен за това от Златан Дудов, на когото принадлежи замисълът и създаването на началния вариант на сценария и е режисьорът на филма. Формулирането на посочените два важни казуса, тяхното проблематизиране и фокусирането върху преразглеждането и новото им осмисляне е друг безспорен научен принос на текста.

За да реализира тези две основни свои намерения Александър Донеv се заема, както вече беше споменато, да издирва всички документи и данни, свързани с живота и работата на Златан Дудов и върху тях да изгради нова, подробна и максимално обективна биография на режисьора. Той има ясното съзнание, че това е дълъг процес, доколкото е свързан с издирване и проучване на документи в архивни фондове и други източници и институции в няколко европейски страни като България, Германия, Франция и Швейцария, където в различни етапи от живота си пребивава Златан Дудов. Това го води до закономерното решение да осъществи своето намерение като по-голям биографичен труд, от който предложната за участие в конкурса монография „Златан Дудов. Правият път към киното. От Цариград през София до Берлин“ е първата част.

В тази първа част Александър Донеv проследява началните 22 години от живота на Златан Дудов – времето от неговото раждане през януари 1903 г. в Цариград и ранните детски и юношески години тук през установяването на семейството му в София и особено определящия за него период в Трета мъжка гимназия в столицата, в която получава средното си образование, до заминаването му за Берлин през ноември 1922 г. и първите години на амбициозния младеж в големия европейски град, където се заема да осъществи мечтата си да се занимава с кино и театър.

Ще открия няколко особено значими, според мен, освен вече посочените по-горе, приносни постижения, в монографията като първа част от намерението на нейния автор за цялостно биографично проучване на живота и професионалния път на Златан Дудов.

Важен център на изследването е първата и най-обемна глава на книгата, озаглавена „Златан Дудов – пренебрегван и подценяван“ (19-52) и наречена от автора „нещо като въведение“. Всъщност това е подробна и написана на базата на сериозно проучване и задълбочено познаване както на

наследството на Златан Дудов и на по-тесния контекст на развитието на европейското и на германското кино от появата им до 60-те години на XX век, така и на цялостния социокултурен и политически контекст на коментираният време. Като най-важен приносен момент тук бих открито изследването на авторството на филма „Куле Вампе“ (сценаристи Златан Дудов, Бертолт Брехт и Ернст Отвалд, режисьор Златан Дудов) и специално на причините за наложилото се неточно мнение че филмът е работа на Бертолт Брехт.

Сред многото интересни и полезни факти, някои от които са издирени и се посочват за първи път, като особено приносно качество на изследването непременно бих подчертала припомнянето и изясняването на един малко коментиран, но изключително определящ принцип при създаването на много от експерименталните и авангардните произведения в полето на епическия и политическия театър и изкуство, и както става ясно от монографията, и на формиращото се през 20-те и 30-те говорещо кино. Този принцип е въведен от Ервин Пискатор и след това, през 1927 г. е зает от Бертолт Брехт по време на създаването на драматургичната адаптация „Приключенията на добрия войник Швейк“ по недовършения роман на Ярослав Хашек за знаменития едноименен спектакъл на Пискатор. Става дума за така наречения „драматургичен колектив“ – колектив от драматурзи, които създават адаптациите за епическия театър на Пискатор и в който той кани Брехт, а в последствие Брехт продължава и развива този колективен начин на подготовка на текстовете при своите спектакли. Александър Донеv точно посочва, че това е начинът, по който е направен и сценарият за „Куле Вампе“. Самият Златан Дудов преди това пък е подобен съ-автор в създаването на адаптацията на „Опера за три гроша“ (ненапразно Петър Увалиев в беседата си по радио ББС за филма през 1987 г. припомня че в пълните събрани съчинения на Брехт под заглавието на „Опера за три гроша“ е посочено *митарбайтер Златан Дудов*). При изясняването на принципа на „драматургичния колектив“, който двамата приятели и сътрудници Брехт и Дудов използват в работата си, Александър Донеv внимателно, но ясно посочва още един определящ факт за „изземването“ на авторството на филма само от Брехт. Освен придобитата точно тогава шумна известност с премиерата на спектакъла му „Опера за три гроша“ през 1928 г. и съобразяването на екипа на подготвяния филм с някои появили се нови цензурни правила (детайлно изяснени в изследването), ключова причина

остава все пак и традиционното поведение на емблематичния театрален режисьор в това отношение. Брехт по правило работи с колектив от автори, но след това произведенията му носят само неговото име.

Важно приносно качество на текста е и широкият интердисциплинарен подход при разглеждането на ранните години от живота и първите стъпки на Златан Дудов към киното и театъра, при който наред с конкретните данни за изследвания обект са представени и други особено значими и полезни за следващи изследвания културни полета и взаимовръзки – общността на българските студенти, интелектуалци, писатели и актьори в Берлин и Мюнхен, формирането на техните различни политически и естетически възгледи, препратки към последващото им развитие.

Накрая, но не на последно място, монографията впечатлява и с последователното, детайлно и професионално проучване от нейния автор на голямо количество архивни материали и документи в редица фондове като Държавна агенция „Архиви“, „Архива за кино и медийно изкуство“ на Академията на изкуствата в Берлин, Националния архив на Франция, Архива на Френската синематека и на Парижката префектура.

След всичко казано до тук, както от останалите материали, представени по конкурса и от личните ми впечатления за доц. д.н. Александър Донеv като доказан професионалист в полето на кинознанието, кинокритиката и филмовото разпространение и управление, съм убедена че той е достоен кандидат за заемане на академичната длъжност „професор“ по Кинознание, киноизкуство и телевизия в Института за изследване на изкуствата към Българската академия на науките и подкрепям неговия избор.

31 октомври, 2024 г.

Проф. д.н. Камелия Николова